

Karlovske padarske bukve

Izveček

V NUK hranijo več rokopisnih ljudskomedicinskih knjig, med njimi tudi rokopisne padarske bukve, ki jih poimenujemo karlovske – po zaselku vasice Dolenja Ravan v Poljanski dolini – in so nastale leta 1851. Knjižica je napisana v bohoričici in je odlično ohranjena. Kraj in čas nastanka sta vpisana, ne pa tudi pisec, ki sem ga neuspešno skušal identificirati tudi s pomočjo zapisanih opomb k noveli Ivana Tavčarja V Karlovcu. Posebej izstopa piščeva lepa pisava, očitno znanje tedanje slovenske slovnice, verjetno je poznal glasbo in bil tudi teološko izobražen. Vsebina knjižice, ki je sicer podobna drugim prepisom Lipičevih padarskih bukev, je napisana zelo pregledno. Opis tipanja pulza je za čas nastanka zelo sodoben in še vedno uporaben. Vsebina je očiščena vraževerja. Naštete značilnosti potrjujejo prepričanje, da ne gre za običajni prepis predloge, ampak za avtorsko delo.

Ključne besede: Branko Čušin, Dolenja Ravan, Dolenčice, karlovški, ljudsko-medicinska knjiga, rokopisne padarske bukve, zdravilna zelišča, zbrana dela Ivana Tavčarja.

Abstract

Karlovac barber surgeon's book

Several manuscript books of folk medicine are kept in NUK, including the manuscript barber surgeons' book, designated Karlovac after a settlement of the village of Dolenja Ravan in Poljanska dolina, which was created in 1851. The book is written in Bohorič script and is excellently preserved. The place and time of its creation are noted but not the author, whom I tried unsuccessfully to identify also with the aid of written notes to the novel by Ivan Tavčar, V Karlovcu/In Karlovac. The writer's fine script in particular stands out and his clear knowledge of the then Slovene grammar; he was probably familiar with music and was also theologically educated. The content of the book, which is similar to other transcriptions of the Lipič barber surgeon's book, is written very clearly. The description of taking the pulse is very modern for the time of creation and still useful. The content is free of superstition. The enumerated characteristics confirm the view that it is not a normal transcription of a draft but an original work.

Key words: Branko Čušin, Dolenja Ravan, Dolenčice, from Karlovac, folk medicine book, medicinal herbs, collected works of Ivan Tavčar

Uvod

Gospa Helena Janežič me je opozorila, da je v rokopisnem oddelku NUK shranjena še ena rokopisna ljudskomedicinska knjiga, ki je sredi 19. stoletja nastala na Loškem.¹ Poznala jo je že Meta Sterle in jo omenila v obsežnem zapisu o ljudskem zdravilstvu v *Loških razgledih* (1990). Knjigo je pri zdravilstvu uporabljal Jaka Rant, po domače Kočar iz Dolenčic pri Javorjah. Dal mu jo je javorski župnik Kregar, pri katerem se je Rant učil brati in pisati. Izvor knjige naj bi bil pri Karlovških iz Dolenje Ravni.² V nadaljevanju bom skušal navedbe Sterletove potrditi in jih razširiti, poleg tega pa prikazati tudi vsebino bukev, saj ta v *Loških razgledih* še ni bila predstavljena.

Prav zaradi omembe Sterletove, da je knjiga povezana s Karlovškimi, jo poimenujem *karlovško*. Ob vsebini, ki sledi drugim rokopisnim padarskim bukvam na Loškem, pa povsem odprto ostane vprašanje, kdo jo je napisal oziroma prepisal.

O Karlovcu

V 60. številki *Loških razgledov* je bila objavljena natančna predstavitev Karlovških, kot se imenuje zaselek vasi Dolenja Ravan.³ Pri ponovnem prebiranju zapisa ne najdem povezave med tamkaj živječimi in piscem knjige. **Valentin Jereb** (1799–1881) se je rodil prezgodaj, da bi leta 1851 napisal obravnavano knjigo, verjetno pa tudi pisati ni znal, njegovi sinovi pa so bili premladi. Leta 1845 rojeni Valentinov sin **Gregor** je sicer študiral, a v nastanek datiranih bukev ni mogel biti vpleten. Če bi v Karlovcu živel še kdo, ki bi bil tako večš pisanja, kot je vidno v rokopisni knjigi, bi ga pisatelj Ivan Tavčar v pripovedi o Karlovških verjetno omenil.

Pri iskanju poti obravnavane knjige do Karlovških me je gospa Helena Janežič opozorila na Tavčarjevo novelo *V Karlovcu*, ki je prvič izšla leta 1880. Vključena je bila tudi v Tavčarjeva zbrana dela, ki so izšla leta 1929. Tej zbirki je opombe napisal njen urednik dr. Ivan Prijatelj; v njih je identificiral večino oseb, ki nastopajo v noveli.⁴ V opombah ni nič, kar bi kazalo na povezavo z obravnavano knjigo. Tudi v zapisu Lojzeta Perka, ki je v Poljanah učiteljeval v letih 1903–1925, ne najdem povezave z njo.⁵ Leta 1951 so izšla Tavčarjeva zbrana dela, tudi novela *V Karlovcu*. Zbirko je uredila in opombe napisala Marja Boršnik. Za moj zapis je pomemben odstavek na strani 513, ki se nanaša na stavek v noveli: *Karlovčanje pa so imeli ustna svoja poročila, po katerih so poznali rastline in njih skrivnostne moči*. V zvezi z njim je avtorica zapisala: *Imeli so rokopisno knji-*

1 V NUK jih vodijo pod Ms 1483, Knjiga ljudskega zdravilstva iz leta 1851 (1).

2 Sterle, Ljudsko zdravilstvo na Loškem, str. 92.

3 Janežič, Tavčarjev in moj Karlovec, str. 173–190.

4 Prijatelj, Urednikove opombe, str. 475–477.

5 Perko, Revolucija v dr. Tavčarjevi noveli »V Karlovcu«, str. 2.

go o zdravljenju, spisano leta 1851 v bohoričici, ki jo je kasneje kupil domači zdravnik Jakob Rant iz Dolenčic (danes last »Kočarjevih« v Dolenčicah). To knjigo je leta 1871 prepisal v gajici bivši Karlovški študent Gregor Jereb. Ta prepis hrani prof. Janez Dolenc iz Četene Ravni, ki mi je dal oba rokopisa v pogled. Jereb izjavlja v predgovoru, da je dal prvotni knjigi brez naslova naslov *Knjiga domačih zdravil in jo jezikovno popravil. Vsebina te knjige je žalostnosmešen primer ljudskega vraževerja, omejenosti, krutosti in izkušenj. Ne dá se dognati, če je Tavčar to knjigo poznal, vsekakor pa se ta zanimivi dokument domačega zdravljenja deloma ujema z njegovimi podatki.*⁶ S tem zapisom je povezava obravnavane knjige s Karlovškimi potrjena, kot je zapisala Meta Sterle. Ni znano, če je znal gospodar Valentin Jereb brati, verjetneje bi to spretnost pripisali njegovemu bratu Anžonu, ki je veliko potoval po svetu, na domači zemlji pa postavil mlin in žago, stope ter stiskalnico za izdelavo lanenega olja.⁷ Anžon je bil pameten in šegav posebnež, ki je na Tolminsko hodil po žepne nožiče.⁸ Kdorkoli že – Karlovški so imeli padarske bukve in jih verjetno vsaj kdaj v zimskem času tudi vzeli v roke.

Dva zapisana podatka potrjujeta, da je obravnavana knjiga original in ne prepis Gregorja Jereba; prvič: je brez naslova, ki ga prepis ima; in drugič: napisana je v bohoričici in ne gajici.

Opomba Marje Boršnik je zanimiva tudi po vsebinski plati. V obravnavi vsebine bukev se pokaže, kako se njena ocena knjige razlikuje od moje. V nadaljevanju bom bralcu sporočil, da v knjigi ni vraževerja, na tem mestu pa zapišem, da tudi ne krutosti in omejenosti. Pri priporočenih postopkih in pripravkih so zapisana le pretirana pričakovanja glede učinka. Takšno je bilo tedaj znanje ljudskih zdravilcev, ki niso imeli potrebne medicinske izobrazbe. Treba je razumeti, da se je tudi medicina – sicer hitreje kot zdravilstvo – stalno razvijala in je bilo marsikaj, kar je prej veljalo za doktrinarno pravilno, kasneje ovrženo in opuščeno, kar se seveda dogaja še danes. Obravnavano knjigo štejem za boljšo med vsemi ohranjenimi ljudskimi medicinskimi knjigami z Loškega.

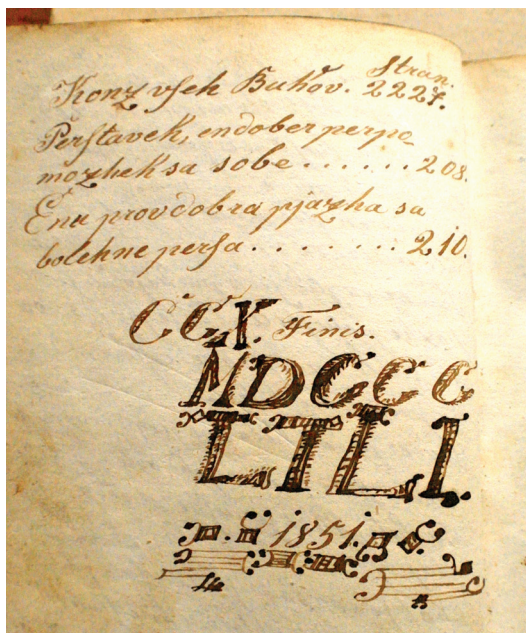
Čas in kraj nastanka rokopisne knjige

Čas nastanka karlovških bukev je zapisan na dveh mestih, prvič na koncu kazala in drugič na strani 207. Na prvem je z rimskimi številkami zapisana najprej zadnja stran bukev (*CCX = 210*), pod njo letnica *MDCCC (1800)*, pod to pa še *LTLI*. Če se malo poigramo z zapisanimi črkami, pridemo do zaključka, da sta prvi dve črki morebiti *LI (51)*, a se je zapisovalec pri okraševanju zmotil in iz enke je nastal *T*. Ker ga je to očitno motilo, je številko *LI* zapisal še enkrat – pravilno. Ne upamo postaviti teze, da *LT* pomeni začetnici priimka in imena zapisovalca,

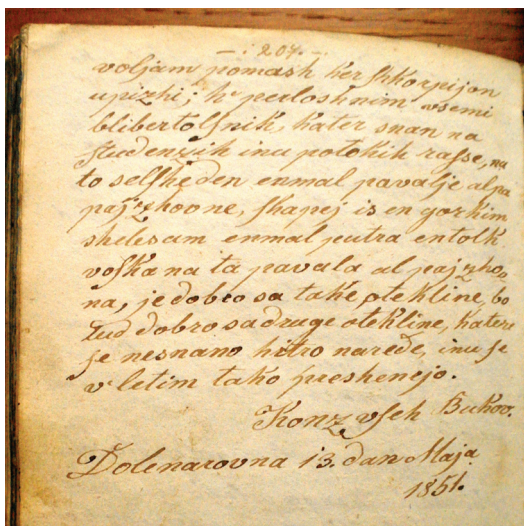
6 Boršnik, Opombe, str. 511–516.

7 Janežič, Tavčarjev in moj Karlovec, str. 183.

8 Glej opombo 5.

Okrašeni zapis na zadnji strani kazala. CCX je stran 210, Finis pa v latinskem jeziku pomeni konec, zaključek.

Na strani 207 je zapis kraja in časa končanja nastajanja prepisa.

čprav bi to bilo zanimivo in v pomoč pri iskanju njegovega porekla. Pod rimskimi številkami je letnica zapisana še z arabskimi. Zanimiva in morda povedna je okrasitev spodnje letnice s štirivrstičnim notnim črtovjem in kvadratnimi notami. Po zapisu na spletu sklepam, da gre za kvadratno notacijo in štiričrtno koralno lestvico, ki je bila v uporabi v srednjem veku.⁹ Je zapisovalec hotel bralcu sporočiti, da pozna cerkveno glasbo, se z njo tudi ukvarja?

Drugi zapis, ki ga najdemo na strani 207, je pomemben zaradi dveh podatkov. Zapisovalec je z delom zaključil 13. maja 1851, kar pomeni, da je začel pisati v zimskem času, ko je bilo zunaj manj kmečkega dela. Pomembna je omemba kraja nastanka rokopisa, Dolenja Ravan (zapisano: *Dolenarovna*). Tam so bile le tri domačije, ena od njih karlovška, ki je imela hišno število 3. Ne moremo pa izključiti možnosti, da je zapisovalec morda pisal po naročilu za nekoga iz Dolenje Ravni, recimo za karlovškega gospodarja Valentina Jereba. A namiga, da se je prav on ukvarjal tudi s padarstvom, doslej nisem zasledil. Na to pa kaže prej omenjeni zapis Boršnikove, da so se Karlovški spoznali na rastline in njihove skrivnostne moči, saj sicer domači študent Gregor Jereb verjetno ne bi začutil potrebe po moderniziranem prepisu prvotne knjige.

9 Glej notni zapis na <https://sl.wikipedia.org>.

Kdo je spisal oziroma prepisal knjigo?

Pisec knjige ni znan, saj v knjigi ni podpisan oziroma napisan. Na osnovi natančnejšega pregleda pisave, jezika, strukture in vsebine knjige mu je mogoče pripisati nekatere pomembne značilnosti. Bil je izobražen, poznal je tedanjo slovensko slovnico (sredina 19. stol.), nemški in latinski jezik, verjetno tudi glasbo. Imel je smisel za natančnost in red. Iz nekaterih zapisanih postopkov in priporočil sklepam, da je imel verjetno teološko izobrazbo. Njegovo šolanje je možno postaviti v četrto desetletje 19. stoletja, kar kaže na mlajšo osebo. Je bil eden od poljanskih kaplanov? Jetični duhovnik oziroma semeniščnik na okrevanju v (domačih) poljanskih hribih? V besedilu sem iskal poljanske narečne besede, ki bi pokazale njegovo poreklo, a jih je bore malo, tako: *devje* (divje), *obejs* (obesi), *to* (beri tò = tu-kaj), *tok* (beri: tôk = takó) in *von* (ven) in so komaj omembe vredne.

Našel nisem nobenega dokaza, da bi se okoli leta 1851 v teh krajih zadrževal duhovnik Simon Jan (roj. 1819, Kovor pri Trziču), ki je najprej več let kaplanoval na Dolenjskem, Primorskem in v Zasavju, ko pa je zbolel, je prišel na zdravljenje na Gorenjsko. Po zboljšanju je bil vikar pri Sv. Lenartu na Selškem, leta 1862 pa je prišel službovat v Lučine, kjer je odprl prvo šolo v tem kraju.¹⁰ Kot pisca izključim Jurija Humra, ki je v letih 1857–1862 župnikoval v Stari Oselici in je bil daleč okoli znan zdravilec. Po starosti bi sicer ustrezal (roj. 1819, Vodice nad Kamnikom), a je na Poljansko prišel šest let za nastankom knjige in ni bil povezan ne z župnijo Poljane ne z Dolenjo Ravnjo, kjer je knjiga nastala, pa tudi njena vsebina ni v sozvočju z njegovimi zdravilskimi metodami.

Pisava v obravnavani knjigi je nekoliko podobna tisti, ki smo jo našli v *Rohotnikovih živinozdravniških bukvah*, nastalih leta 1836, kar je le petnajst let pred tokrat obravnavanimi. Nekoliko sta si podobna tudi okrašena zapisa v obeh knjigah, predvsem pa oba najdemo na istem mestu, na koncu kazala. Avtor živinozdravniške knjige je Anton Košenina, znani zdravilec iz Puštala pri Škofji Loki, a nismo mogli izključiti možnosti, da je knjigo narekoval drugi osebi, večji pisanja in risanja.¹¹ Ta podobnost sicer kaže na možnost, da bi bil zapisovalec obeh bukev lahko isti. Vendar se pri tokrat obravnavanih kaže tolikšen napredek v znanju in veščinah pisanja med letoma 1836 in 1851, da je možnost istega zapisovalca treba ovreči.

Vprašljiva se zdi tudi možnost, da bi tokrat obravnavano knjigo narekoval puštalski zdravilec Anton Košenina. Malo je verjetno, da bi v petnajstih letih njegovo znanje zdravilstva toliko napredovalo, da bi bil sposoben narekovati oziroma napisati po vsebini in obliki dokaj drugačno ljudskomedicinsko knjigo, ki se v marsičem razlikuje od nam znanih Lipičevih in Košeninovih prepisov. Ta razlika

10 Košir, *Življenje na Lučinskem skozi stoletja*, str. 96.

11 Košir, Rohotnikove padarske bukve, str. 139.

je tolikšna, da omogoča prepričanje, da ne gre zgolj za prepis, ampak za avtorsko delo. Tudi ta ugotovitev potrjuje nepovezanost karlovških bukev s Košenino. Gledano s tedanjimi očmi je bil v času nastanka obravnavane knjige Košenina že v letih, star že 52 let. Poleg naštetega pa v obravnavani knjigi ni značilnih znakov za pisanje po nareku.

Pot bukev iz Dolenčic v NUK

Naslednje vprašanje je povezano s prinosom obravnavane knjige v NUK. Helena Janežič mi je sporočila podatek iz zapisane *provenience* (izvora) knjige v NUK. 12. 6. 1979 jih je prinesel Branko Čušin (1935–2009) s Koroške Bele, amaterski slikar. Imel je številno družino in je bil do leta 1985 zaposlen pri Zavarovalnici Triglav Kranj kot cenilec škod. Pri opravljanju svojega dela je bil veliko na terenu, zagotovo tudi v Poljanski dolini. Imel je »nos« za vrednost starin, na katere je pri delu naletel. Nekaj so mu jih ljudje dali, nekatere je tudi kupil in s prodajo nabranega prispeval v družinski proračun. Obravnavano knjigo je prodal v NUK, doma se ne spomnijo, da bi jo kdaj omenjal.¹²

Milka Štilec iz Dolenčic mi je povedala: *Jaka Rant je bil moj ded. Moja mama Pavla mi je večkrat pripovedovala, da je njen ata imel več zdravilskih knjig, med njimi tudi »črne bukve«. Vse recepte za zdravljenje ljudi in živine je imel zapisane. Mama je zdravilske knjige dala nekomu, da bi jih oddal v arhiv oziroma muzej, ni vedela ali v Loko ali Ljubljano. Sedaj imamo še samo neko knjižico z recepti za zdravljenje živine. Ded Jaka naj bi imel tudi dragocen prstan, ki ga je uporabljal pri zdravljenju. Kljub iskanju ga po njegovi smrti niso našli.*¹³

*Par Kočari po vojski niso imeli požara, je pa pogorela hiša Par Mih v Dolenčicah pred kakšnimi petdesetimi leti.*¹⁴ *Pri nas, Par Mih, je hiša zgorela avgusta 1971. Zagotovo smo bili zavarovani, saj je ata kmalu zgradil novo hišo, pogorišče pa opustil in kasneje prodal za vikend. Smo najbližji sosedje Kočarjevih.*¹⁵

Z veliko verjetnostjo in skoraj brez dvoma zapišem, da je Branko Čušin st. dobil obravnavano knjigo pri Kočarjevih v času, ko je pri sosedu Mihu ocenjeval škodo pogorele hiše.

Opis knjige

Karlovške padarske bukve so že na prvi pogled uporabna knjižica, nekoliko manjša od drugih ohranjenih padarskih bukev: visoke so 15,5 cm, široke 11,5 cm

12 Povedal Branko Čušin ml. s Koroške Bele, 11. 10. 2016, in njegovo e-pismo, 13. 10. 2016.

13 Povedala Milka Štilec, Dolenčice št. 12, 11. 10. 2016

14 Povedala Francka Možina, Degerinova, Dolenčice št. 4, 11. 10. 2016.

15 Povedal Janez Oblak, Dolenčice št. 11, 11. 10. 2016.

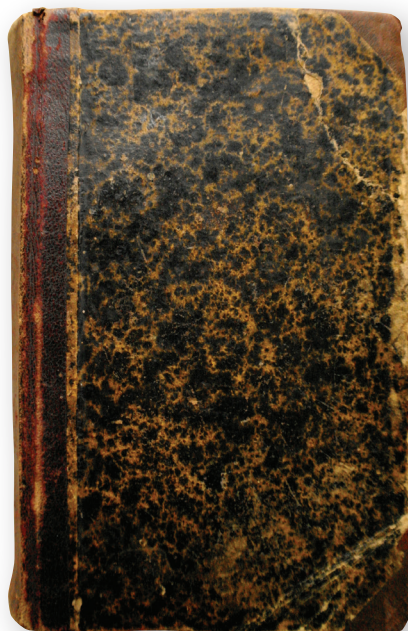
in debele 2,0 cm. Platnice so iz trdega kartona, oblečenega v *grahast* zaščitni papir. So odlično ohranjene, brez sledov mišjih zobkov ali knjižnega molja, tudi opaznejših madežev nimajo. To govori o redkejši uporabi, pa še to s posebno skrbjo. Kot da jih je imel oziroma uporabljal lastnik, ki je vedel, kaj je čistoča rok. Ne vemo, kdo je knjigo uporabljal pred Jakom Rantom, zanj pa je ohranjeno poročilo, da je *o svojem zdravljenju govoril, /.../ da je za zdravje najvažnejša čistoča*.¹⁶ Ta navedba vsaj posredno kaže, da je poznal tudi umivanje rok, zato v bukvah ni opaznih madežev in druge umažanije. Bukve so bile zvezane pred pisanjem in jih kasneje niso prevezali ali obrezovali, kar sklepam na osnovi zunanjega videza zapisov, saj ni sledov po odrezanih delih besed oziroma črk.

V knjigo je zvezanih 124 listov rjavkastega papirja srednje kakovosti; popisanih je 229 strani, 19 pa je praznih.

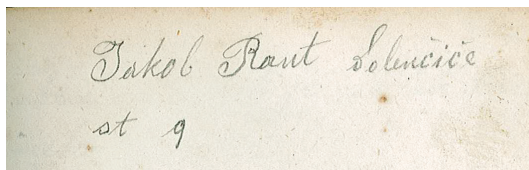
Notranjost razdelimo na dva sklopa. Na prvih 18. neoštevilčenih straneh je napisano kazalo s solidno in pregledno razporeditvijo in zapisom številke strani, kjer vsebino najdemo.

Na zadnji strani kazala je letnica nastanka bukev, zapisana v rimskih in arabskih številkah, kar sem že opisal. Naslednja stran je prazna in tu je prostor za podpis našel kasnejši uporabnik Jakob Rant iz Dolenčic.

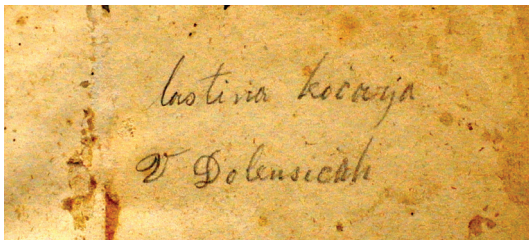
Sledi v kazalu napovedana celotna vsebina bukev, ki obsega 211 popisanih oštevilčenih strani, ostalo jih je še 19 nepopisanih. V bukvah je en sam kasnejši zapis. V pisavi Jake Ranta je na drugi notranji strani napisano: *sa jetka na jetrih* in 126, kar pomeni, da se opomba nanaša na zdravilno zelišče polaj, ki je opisano na tej strani.

Platnica karlovških bukev.

Zapis lastništva bukev na prvi notranji strani.

Podpis lastnika na koncu kazala.

16 Sterle, Ljudsko zdravilstvo na Loškem, str. 92.

O pisavi in jeziku

Pisava nas napelje na misel, da so bukke nastale v sorazmerno kratkem času, saj so napisane z istim črnilom in isto roko, brez kasnejših dodajanj. Uporabljen jezik je na sorazmerno visoki ravni, kar kaže na šolanega zapisovalca. To potrjuje tudi obvladanje tedanje kranjske oziroma slovenske slovnice. Običajnih napak v bukvah ne zasledimo. Le malo je zapisanih zdravilnih zelišč, ki jih zapisovalec ne bi znal prebrati iz uporabljene predloge. Posebej moram omeniti ločila, saj povsem pravilno uporablja vejice med podrednimi stavki, zato je zapisano besedilo lepó in z lahkoto berljivo ter razumljivo. Uporablja tudi podpičja.

Bukke so sicer napisane v bohoričici, a z uporabo številnih gajških novosti: pogosto je namesto prejšnje črke »u« napisana pravilnejša črka »v«. Dosledno pisec uporablja črko »j«, ki jo pravilno loči od črke »i«. To je prvi začetek pisanja v gajici, ki so jo sicer redki že uporabljali pred letom 1850, večina pisanja večjih pa še ne. Pisec je pisal »sh« za črko »š«, pri čemer je v večini primerov črka »s« gotiška, ostra. V drugih primerih pa včasih napiše gajško črko »s«, včasih pa gotiško, na primer v povezavi s črko »t«. Dosledno namesto črke »z« piše gajški »s«.

Predloga, ki jo je uporabljal pisec

Pregled kazala in zapisane vsebine kaže na enega od prepisov Lipičevih padarskih bukev iz leta 1810. Morda je bil pisec blizu enemu od piscev rokopi-snih bukev, ki jih pripisujejo zdravilcu Antonu Košenini iz Puštala. Ta možnost dodaja kamenček k identificiranju pisca, kar smo že omenili pri zapisu letnice nastanka prepisa na zadnji strani kazala. Še bolj se približamo, če primerjamo zbrane podatke in mnenja o piscu Pirčevih padarskih bukev.¹⁷ Zanj smo namreč prepričani, da je bil doma na Poljanskem, in sicer zaradi uporabljenih narečnih besedah iz okolice Poljan ali Javorij. Tudi čas nastanka obeh prepisov je skoraj isti. Primerjava pisav je podobna, je pa pri karlovških bolj izpiljena in znanje slovnice dosti boljše. Vendar je možnost, da bi ta prepis nastal na osnovi Pirčevega prepisa majhna, saj tega postavimo bliže sredini petdesetih let kot letu 1850, seveda pa te možnosti ne moremo izključiti.

Naročnik bukev

Ni izključeno, da jih je neznani pisec spisal oziroma prepisal prav za Karlovške z Dolenje Ravni. Verjetno jih je doma dobil nekdanji študent Gregor Jereb, jih leta 1871 prepisal v gajici, s slovničnimi popravki, in jim dodal tudi naslov.

¹⁷ Košir, Pirčeve padarske bukke, str. 197–198.

Ob razmisleku o obravnavani knjigi se je oblikovala tudi povsem nepreverjena možnost, da obstajajo trije primerki karlovških bukev, od katerih poznamo samo dva, drugega in tretjega. Na to misel pripelje neskladje med letom nastanka (1851) in za tisti čas piščevim neverjetnim znanjem slovnice (uporaba ločil in knjižnih besed). Kaj pa, če je Gregor Jereb naredil dva prepisa prvotnega besedila? Pri prvem naj bi ohranil bohoričico, a zadržal vse zapisane podatke iz prvega zapisa, na primer kraj in čas nastanka, in se poigral tudi z okraski na koncu kazala. To bi bil prepis, ki ga hranijo v NUK. Zatem pa bi naredil še drugi prepis v gajici in mu dodal naslov ter letnico 1871. Ta dva naj bi pri prof. Janezu Dolencu videla Marja Boršnik. Iz zapisanega sledi (možni) zaključek, da sta original iz leta 1851 in tretji prepis za zdaj izgubljena. Zadrego bi pojasnili, če bi našli gajiški prepis iz leta 1871, kar bi omogočilo primerjavo obeh rokopisov, ohranjenega in gajiškega. V zapuščini prof. Janeza Dolenca, ki jo hranijo na ZRC SAZU, prepisa iz leta 1871 niso našli.¹⁸ Tako naše razmišljanje ostane brez dokazov.

O vsebini

Kazalo je napisano zgledno. Je pregledno in ima samo eno napako: na koncu kazala je napisana stran 2227, pravilno pa je stran 207. Že v kazalu je napoved *Perstavka*, dopolnila z opisom dveh zdravilnih pripravkov. Presenečajo nekatere v kazalu sodobno zapisane besede, ki jih dostikrat niti v mlajših prepisih nismo našli: *božjast, brinje, grozdje, ogenj, olje, dolgo, ne more govoriti, primejo, ustaviti* itd. Tudi to kaže na možnost, da ta prepis ni nastal leta 1851 (glej prejšnji odstavek).

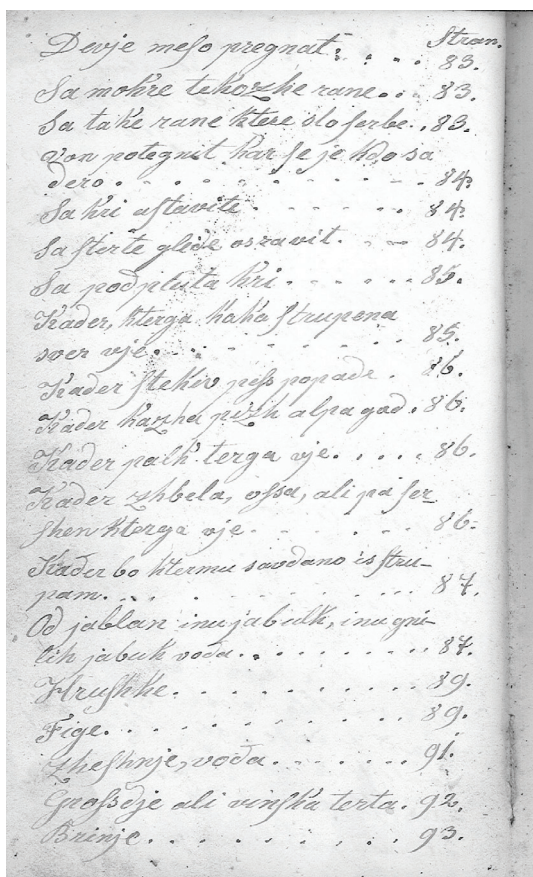
Pri opisu vsebine se bom zadržal manj časa, saj se precej približa Pirčevim bukvam. Obsega pet poglavij, imenovanih bukve. Enaka razporeditev je tudi v drugih prepisih Lipičevih bukev.

Prve bukve obsegajo 21 strani, na njih so opisana navodila za jemanje, ogledovanje in ovrednotenje urina, seča. Prikaz je zelo pregleden, naveden po točkah, opisi so kratki in zapisana so le najpomembnejša dejstva.

Lovljenje in hranjenje vode je opisano v petih točkah. Ogledovanje vode ima pet postavk. Opisanih je kar 17 različnih barv vode, od čiste kot navadna voda do zelene in črne. V vodi se lahko najde celo 16 različnih *reči*, od kolobarja do moškega semena.

Najobsežnejše je ocenjevanje, ovrednotenje vode (*Kako voda soditi more*). V tem delu je samo pri posamezni barvi naštetih veliko možnih vzrokov, na primer pri črni vodi kar 16. Najusodnejša je črna, gosta in smrdljiva voda, ki pomeni smrt. Bela voda, ki je čista kot navadna voda, ima 8 možnih vzrokov. V petem je dokaj sodoben opis: *Ana lepa zhista bela voda, katera en mal na kri zikne, pomeni kamen* (v sečilih, op. avt.). Tudi rdeča voda ima več kot 10 vzrokov, med njimi tudi: *Erdezha, gosta kot uolje inu smerdi, pomeni smert*.

18 E-pismo Barbare Ivančič Heleni Janežič, 14. 10. 2016.

Neoštevilčena 8. stran kazala.

24, z naslovom *Kunsht na shila poznat*. V njem so za tisti čas dokaj napredna navodila, marsikatero še vedno uporabno in blizu navodilom sodobne zdravniške propedeutike. Tu zdravilca imenuje Arzat, nemško. Predstavljam zapis pod naslovom *Koko se zhila mora shlatat*. Arzat, kadar pride k bovniku na sme sa roka prijet, kot se bovník kaj ustrašu Arzata, tok mu zhila hitrej tepe (utripa, op. avt.). Roka tvoja ne sme bit prevezh merzla ne prevezh vrozha inu prim taleva roka bovníku, prim s tvoja desno (levo bi bilo pravilno glede nadaljevanja tega opisa, op. avt.) roko cel mehko, tok de tvoj perst glih na zhila pride is tvojo levo roko. Prim sa prste bolnika en mal teri (tri, op. avt.) inu drzhi ga tok dougo, de bosh 4 zhlake nashtev. Sledi šest ugotovitev oziroma nasvetov pri ugotavljanju bolezní iz tipanja srčnega utripa.

To poglavje je v primerjavi z drugimi prepisi izjemno kratko in vsebuje samo najpomembnejša navodila, kar govori v prid dejstvu, da je pisec dobro poznal zdravilstvo in je pisal veliko bolj samostojno kot drugi znani prepisovalci. To bi mogli vsaj pogojno razumeti tudi kot dokaz za nekakšno avtorstvo.

Pri kolobarju na vodi je naštetih 11 vzrokov; večina njih se zdi neverjetnih. Na primer tale: *Je zerkel erdezhu inu majhen, pomen, de glava boli na desn stran*. Ali pa: *Zhe je zerkel selen kot trava pomen, de bo pamet zgubiu*.

Pri peskasti vodi pa je med tremi vzroki tudi dokaj uporaben: *Velik peska na vod pomen kamen u mehiri*. Zapis zagotovo drži.

V opisih se zadrži tudi pri ocenjevanju ženske vode, kjer je opisanih osem različnih stanj. Med njimi jih je več kaj malo uporabnih oziroma verjetnih, na primer: *Zhe je voda zhista inu svetla kot (navadna) voda pomen, de je zhenska nerodovitna*. Zelo podobno je pri dekliški vodi, kjer prav takšna voda pomeni, da je še nedolžna. Če pa je pri ženski voda temnejše sivkaste barve, pomeni, *de se sama tolaž*. Če pa je plava, temna in mastna, pomen *de je devištvo zgubila inu je en moshki par nje biu*.

Zelo zanimivi so tudi zapisi v drugem poglavju v *drugih bukvah*, ki obsegajo samo tri strani, od 22 do

Obsežnejše so **tretje bukke** z naslovom *Vse Erznije od useh erzhi*. Obsegajo 63 strani, od 24 do 87. Naštete so bolezni in opisana priporočena zdravila zanje. Začne pri glavi in nadaljuje navzdol po drugih delih telesa: vrat, prsni koš, trebuh, vodenica (izraziti znaki so bili na nogah). Zanimiv je zapis ob težkem porodu, ki ga navajam v gajici: *Is kozje repce koraude nared inu ih porodnic okul uratu obejs, bo pri tej prič porod to; al koker hitro porodi, berž koraude preč se morja vzet, če ne, bo šlo use od nje, tud Duša*. Strokovne razlage za tako učinkovito pomoč ni. Še manj verjetno se zdi naslednje priporočilo: *Od pravga* (otrokovega) *oča voda en kozarc dej popit, to par te prič nuca. Če pa* (voda) *taprauga oča ni, je smert par te prič, kot bi s ozhmi trenu*. To navodilo kaže na poskus, da bi od porodnice izvedeli, s kom je zanosila. Zdi se, da je prišlo v poštev samo pri neporočenih ženskah. Začudimo se tudi navodilu, kako doseči porod mrtvega otroka: *Tamertev plod von* (ven) *spraut al pred kurbam to skrivej, kar morš. Erdeča metlika na črnem vin skuhej, med noge polož. Vijolce kuhej na vod, polož na trebuh, bo kuj tud von*. Obe zadnji priporočili kažeta na teološko izobrazbo zapisovalca.

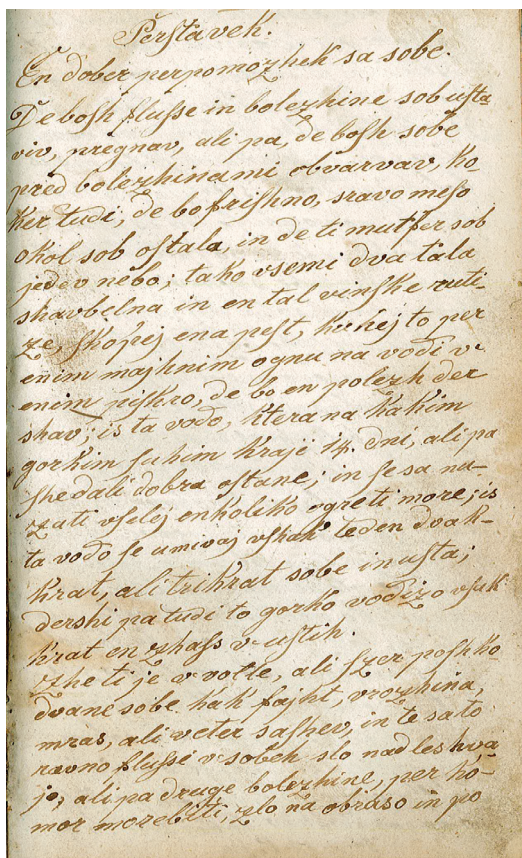
Ena od redkih besed, ki je pisec ni poznal niti je ni znal pravilno prebrati oziroma prevesti, je *Mankulija*. Šele iz opisanih znakov razberemo, da gre za melanholijo. Čudi za padarske bukke sorazmerno zgodnja uporaba te diagnoze in naslednji zapisani znaki: ni vesel, nič ne more, nič se mu ne da. Če bi še pripisal, da vse vidi črno, bi se znaki ne razlikovali od sodobnih opisov depresije.

V **četrtih bukvah** so opisana drevesa in njihovi deli, ki se lahko uporabijo v zdravilstvu. Poglavlje je napisano po enem od Lipičevih prepisov in obsega 12 strani, od 87 do 99. Vsako drevo je poimenovano z nemškim in kranjskim imenom. Največ se zadržijo pri brinju in bezgu.

Pete bukke vsebujejo opis 59 zdravilnih zelišč in številne zdravilne pripravke. To poglavje je – kot že prejšnje – veren prenos iz drugih prepisov Lipičevih bukev. So najobsežnejše, saj obsegajo 108 strani; na 89 straneh (100–188) so opisana zdravilna zelišča. Na 18 straneh pa sledijo navodila za pripravo tinkture in zapis o ženskih boleznih z naslovoma *Od maternze* ter *Nauk tem shenskam*. Na koncu so navodila za pripravo mazil (*žavb*) in ukrepi pri kačjem piku, za težave z žolčem (*Kader se ktermu sholzli zlije*) in še pomoč pri polomljenih rebrih ter zviti in spahnjenih sklepih (*glidah*). Čisto na koncu je zapisana pomoč pri piku škorpijona.

Sledi zaključek vseh petih poglavij bukev z zapisom kraja in datuma zaključka pisanja.

Na prvi pogled se zdi, da so zadnje štiri strani knjige, z naslovom *Perstavek* (str. 208–211), napisane naknadno. Proti temu govori vključitev tega poglavja v kazalo. Prvo navodilo je *En dober perpomozhek sa sobe* (za zobe) */.../ koker tud, de bo frishno, sravo* (zdravo) *meso* (dlesen) *okol sob ostalo; /.../ dershi pa tudi to gorko vodico vsakikrat en zhas v ustih*. Priporoča redno, dvakrat ali trikrat na teden, umivati in spirati zobe in dlesen s priporočeno vodo, v kateri je prej kuhal

Dodatek na strani 208.

žajbelj in vinsko rutico. Znano je, da so podobno vodo za izpiranje ust poznali in priporočali še po 2. svetovni vojni. Sledi navodilo za pripravo *Ene prav dobre pijazhe ali Té sa bolehné persi*. Pri tem čaju je zapis, ki smo ga našli tudi v Rohotnikovih padarskih bukvah,¹⁹ a zapisan je po svoje, z drugimi vrednostmi denarja: Vse te rezhi skupaj, kterih bosh dolgo dosti za pijazha jemev, te bodo koshtale kakih 18 zvajerjov;²⁰ ko bi jih pa v Apoteki jeskav, bi te pa koshtale prezej enih groshev. Torej bi surovine za čaj stale dobrih sedem grošev.

Naj za zaključek naštejemo nekaj posebnosti obravnavanih bukev. Za čas nastanka solidno znanje slovenske slovnice in svojski avtorski pristop sem že opisal. Druga pomembna značilnost je, da ne zasledimo kakršnega koli vraževerja, ki je bilo v prepisih prej in tudi kasneje še vedno prisotno. V njih ni nobenega navodila ali priporočila za zdravljenje bolezni domačih živalih, kar podpira misel, da so bila napisana po naročilu za tedaj znanega zdravilca, z veliko verjetnostjo iz bližine njihovega

nastanka. Prikrto je ostalo, kako so prišle v roke javorškega župnika Kregarja, ki jih je po zapisu Sterletove izročil zdravilcu Jaku Rantu – Kočarju iz Dolenčic. Pisnih dokazov za povezavo med piscem teh bukev in Karlovškimi nisem našel.

Zahvala

Zahvaljujem se gospe Heleni Janežič, ki me je opozorila na karlovško ljudsko-medicinsko knjigo, mi omogočila njen pregled v NUK in me usmerila k avtorjem opomb k Tavčarjevi noveli V Karlovcu. Hvaležen sem tudi vsem, ki so mi pomagali pri pojasnitvi zanimive poti knjige iz Dolenčic v NUK.

19 Košir, Rohotnikove padarske bukve, str 132.

20 Cvajar, po naše dvojčca, je bil avstrijski novc za dva solda oziroma krajcarja, vinarja. Pet krajcarjev je bil en groš.

KRATICE IN OKRAJŠAVE:

DZS	Državna založba Slovenije
NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica
ZRC	Znanstveno raziskovalni center
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
ml.	mlajši
st.	starejši

VIRI:

Spletna stran:

https://sl.wikipedia.org/wiki/notni_zapis.

Drugi viri:

Čušin, Branko ml., Koroška Bela, pripoved, 11. 10. 2016, in njegovo elektronsko pismo, 13. 10. 2016.

Ivančič, Barbara, ZRC SAZU, elektronsko pismo Heleni Janežič, 14. 10. 2016.

Možina, Francka, Degerinova, Dolenčice 4, pripoved, 11. 10. 2016.

Oblak, Janez, Dolenčice 11, pripoved, 11. 10. 2016.

Štilec, Milka, Dolenčice 12, pripoved, 11. 10. 2016.

LITERATURA:

Boršnik, Marja: Opombe. V: Ivan Tavčar: *Zbrano delo* 1, v Ljubljani : Državna založba Slovenije, 1951, 446 str.

Janežič, Helena: Tavčarjev in moj Karlovec. V: *Loški razgledi* 60, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2013, str. 173–190.

Košir, Tone: Rohotnikove padarske bukve. V: *Loški razgledi* 61, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2014, str. 125–142.

Košir, Tone: Pirčeve padarske bukve. V: *Loški razgledi* 62, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2015, str. 195–207.

Košir, Tone: *Življenje na Lučinskem skozi stoletja*. Lučine : Krajevna skupnost, 2010, 436 str.

Perko, Lojze: Revolucija v dr. Tavčarjevi noveli »V Karlovcu«. V: *Slovenski narod*, 63, št. 30, 6. 2. 1930, Ljubljana : Narodna tiskarna, 1868–1943.

Prijatelj, Ivan: Urednikove opombe. V: Tavčar, Ivan: *Tavčarjevih zbranih spisov II. zvezek*, v Ljubljani : Tiskovna zadruga, 1929, 480 str.

Sterle, Meta: Ljudsko zdravilstvo na Loškem. V: *Loški razgledi* 37, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1990, str. 87–122.

Summary

The Karlovac barber surgeon's book

This paper describes a folk medicine book, named Karlovac after a hamlet of the village of Dolenja Ravan in the Poljane valley. It is well-preserved. It is a unique transcription made in 1851 from one of the Lipič transcripts but is different from them in form as well as a significant part of the content. The time and place in which the manuscript was transcribed are recorded but the author remains hidden, although from the form and content it can be concluded that he was precise, mastered the then Carniolan or Slovene grammar, and German and Latin languages. He was also probably theologically educated and knowledgeable in music. Above all, he knew about healing, because the content of the book differs so much in certain sections from other manuscript copies that I consider it to be among original versions. The book is written in Bohorič script but with many gajica grammatical rules. Twenty years after its creation in 1871 it was transcribed by the Karlovac student, Gregor Jereb, with grammatical corrections and into gajica. This transcript was preserved by Janez Dolenc from Četina Ravna but it has not been found in his legacy.

There are almost no spelling errors in the book. Some of the recommendations or instructions are quite modern for the time of creation of the manuscript and were even recommended after the 2nd World War. The book contains a number of unrealistic expectations about the effectiveness of the medicinal preparations but no superstitions or spells. The whole is intended for the treatment of people. A number of the recommendations given for the treatment of female diseases and problems are delicate - not just for the mid-19th century but even for a half century later.

Finally, this book was used by the healer Jaka Rant, a Kočar from Dolenčice. His daughter handed the book over to an antique collector, who promised to take it to an archive. It was given to NUK in 1979 by Branko Čušin from Koroška Bela.